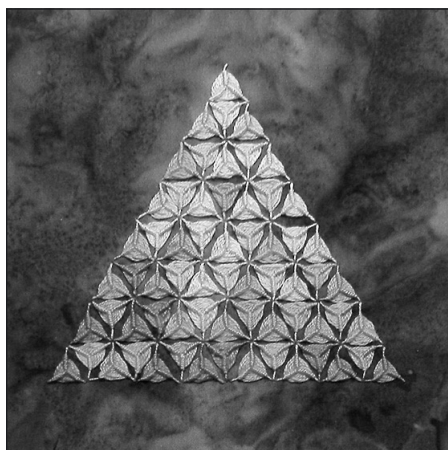
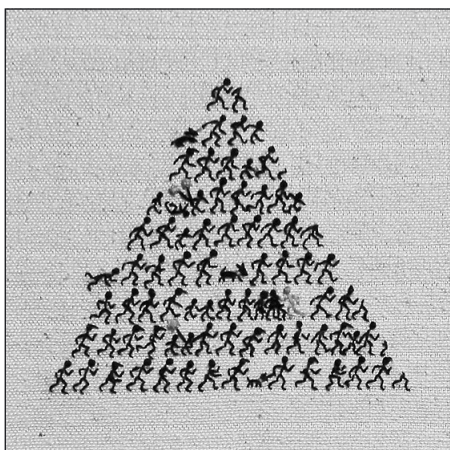
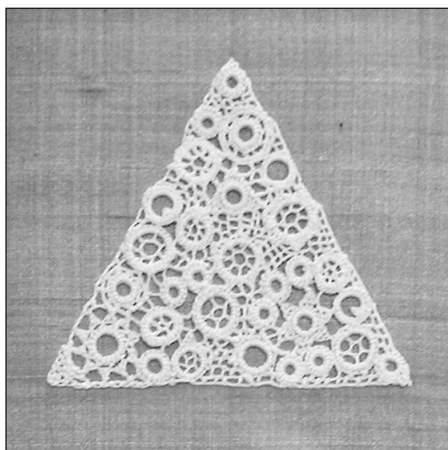
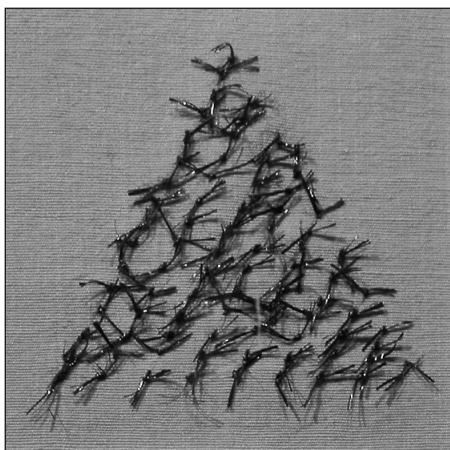

TENEN

Dansk Tekstilhistorisk Forening

12. årgang, nr. 3

Vinter 2002

EMBROIDERY MAIL —KORRESPONDENCE UDEN ORD TVÆRS OVER ATLANTERHAVET. Se side 21.

Indhold:

Indkaldelse til TENENs generalforsamling	side 3
Årsberetning 2001	side 4
Invitation: Besøg hos FFF	side 6
Madam Møllers farveri	side 7
Tråden i øjet (2)	side 9
Noget af en omvej	side 16
Venner, ser på Danmarks kort	side 18
Embroidery Mail	side 21
Boganmeldelse	side 23
Kursus i plantefarvning på Hørvævmuseet	side 25
Kort nyt	side 27
Arrangements- og udstillingskalender	side 29
Telefonliste for TENENs bestyrelse mv.	side 31

TENEN Dansk Tekstilhistorisk Forening

Formand: Annet Laursen Skjelsager, Dorthesvej 2, 3520 Farum, telefon 44 95 05 55
Næstformand: Lone de Hemmer Egeberg, Gærdet 12, 3460 Birkerød, telefon 45 81 15 97
Kasserer: Anni Mejdahl, Nibsbjergvej 10, 7500 Holstebro, telefon 97 42 37 86
Giro nummer: 143-0130

Tidsskriftet TENEN

Redaktion: Hanne Frøsig Dalgaard, Bredebovej 33, 6.tv, 2800 Lyngby, telefon 45 88 32 67,
ePost hfd@vip.cybercity.dk • Lone de Hemmer Egeberg, telefon 45 81 15 97,
ePost vdbloom@worldonline.dk • Vibeke og Frits Lilbæk, telefon 48 17 16 47,
ePost vofl@mac.com

TENEN udkommer fire gange om året – sidst i månederne juli, oktober, januar og april.

Deadline for redaktionelt stof er seks uger før eller efter aftale med redaktionen.

Artikler og indlæg sendes til Hanne Frøsig Dalgaard
– meget gerne maskinskrevet, på diskette eller med ePost.

Annoncepriser: 1/1 side: 525 kr. 1/2 side: 300 kr. 1/4 side: 185 kr. 1/8 side: 135 kr.

Sats og billedbehandling: Frits Lilbæk • Digitaltryk: VesterKopi • ISSN: 0906-9526

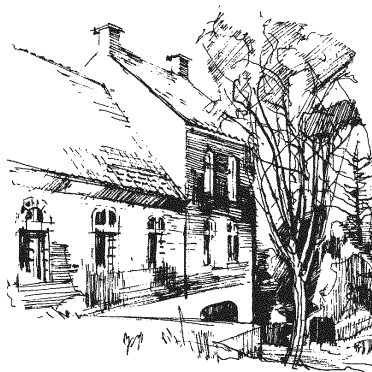
Copyright © TENEN og forfatterne • 05.02.2002.

Ældre numre af TENEN kan købes ved henvendelse til foreningens kasserer
– så længe lager haves. Prisen er 45 kr.

Flytning meddeles til Post Danmark. Husk at skrive, at du abonnerer på
TENEN, blad nr. 03200 og oplys dit medlemsnummer.

Generalforsamling lørdag den 16. marts 2002 i Fuglevad Vandmølle.

TENEN – Dansk Tekstilhistorisk Forening afholder årets generalforsamling i Fuglevad Vandmølle, Møllevej 6, 2800 Lyngby. Møllen er genbohus til Fuglevad station på Nærumbanen, som man skifter til på Jægersborg station.

Fuglevad mølle

kl. 11:30 TENEN forbereder udgivelse af Danmarks Folkelige Broderiers lysbilledserier på CD-Rom. Den første i rækken "Seks danske øer" præsenteres.

Kl. 12:00 Frokost. Der vil blive serveret smørrebrød/håndmadder samt en øl eller vand.

Kl. 13:00 TENENs generalforsamling.

Dagsorden ifølge vedtægterne:

1. Valg af dirigent.
2. Navneoprøb.
3. Formandens beretning. Den er trykt i dette nummer af TENEN.
4. Godkendelse af formandens beretning.
5. Indkomne forslag der har betydning for budget.
6. Fremlæggelse af revideret regnskab og budget.
7. Fastsættelse af kontingent.
8. Valg til bestyrelse for 2 år ad gangen, i lige år vælges 4 bestyrelsesmedlemmer og i ulige år vælges 3 bestyrelsesmedlemmer. På valg er: Lone de Hemmer Egeberg, Lis Slottved, Hanne Frøsig Dalgaard samt Vibeke Lilbæk, der alle modtager genvalg.
9. Valg af revisor og 2 bestyrelsessuppleanter for 1 år.
10. Øvrige indkomne forslag.
11. Eventuelt.
- 11a. KAFFE. TENEN er vært ved kaffen.
12. Kulturelt tekstilt indslag – kl. 14:15.

Referent er et medlem af TENENs bestyrelse. Referatet underskrives af dirigenten og bringes i førstkomende medlemsblad.

Kl. 14:15 Lysbilledforedrag: Tekstilkonservator Else Østergård vil for-

tælle om de kostelige og kongelige tekstiler, der blev fundet i forbindelse med restaureringen af de kister, hvori Christian IV og Kirsten Munks 2 børn, Frederik Christian og Maria Cathrine ligger begravet i Roskilde Domkirke.

Else Østergård var medforfatter til bogen "Fru Kirstens Børn". Bogen er udsolgt, men kan lånes på biblioteket.

Endvidere vil der være en lille udstilling af rekonstruktioner af de metalkniplinger, der var monteret på en del af tekstilerne. Rekonstruktionerne er udført af Inge Wind Skovgaard, Holbæk, som er kendt for sine bøger om tønderkniplinger.

Kl. 15:30 Forventet afslutning.

Pris i alt: 100 kr., som indbetales på TENENs giro 143-0130 senest den 9. marts. Prisen dækker frokost og foredrag med udstilling.

Kontakt: Kontaktperson er Hanne Frøsig Dalgaard, telefon 45883267.

Formandens årsberetning:

Atter er der gået et år i TENEN

... og vi kan glæde os til årets generalforsamling med et kulturelt indslag, som i år er et længe ønsket pragtfuldt lysbilledforedrag med Else Østergård fra Nationalmuseets tekstilkonservering:

"Fru Kirstens Børn" om 1600-årenes fantastiske tekstiler, som de blev genfundet i kisterne for Christian IV og Kirsten Munk's børn i Roskilde Domkirkes krypt i 1981.

Der vil også være en udstilling af rekonstruerede metalkniplinger fra kisterne, udført af Inge Wind Skovgaard.

*

Det har været et spændende år, hvor vi i bestyrelsen atter har haft nogle meget inspirerende møder til gavn for hele foreningen.

For snart 10 år siden startede TENENs forklædeprojekt. Der fin-

des nu et stort grundmateriale, og vi ønsker at kunne udgive en bog, når materialet er færdigbearbejdet. Det er et tidskrævende arbejde, og det har det trukket længere ud end forventet.

Vi har fået økonomisk støtte til forklædeprojektet fra Dansk Sygeplejeråd. Det er vi meget glade for, og arbejdet fortsætter.

*

Som sædvanligt er der i år udkommet 4 medlemsblade, og det kan oplyses, at artikelserien om luksusforordninger er fuldført og vil udkomme samlet med en afrunding.

Bladene bliver rost meget af medlemmerne. Tak for det. Det luner at få disse tilbagemeldinger. Det er et kæmpearbejde vor redaktion gør, og det er fantastisk, som Frits Lilbæk kan få næsten usynlige detaljer trukket frem i billederne.

På sidste bestyrelsesmøde så vi et af vore blade i farvetryk. Hvis økonomien tillader det, ser bestyrelsen meget gerne, at bladet fremover får farvebilleder.

Vi håber, at redaktionen vil fortsætte længe endnu. Stor tak til jer.

*

Årets skovtur til Bakkens Hvile var et nyt og ganske anderledes arrangement. Denne kulturhistoriske perle viste sig at rumme mange – også dragthistoriske – traditioner, som der bliver taget hånd om på bedste vis.

Rækken af gobelin-ekskursioner er foreløbig afrundet med turen til Kronborg, hvor vi på en spændende og underholdende tekstilomvisning så de 7 Knieper-tapeter, som endnu findes på slottet.

TENENs ture har god tilslutning og opbakning, især når de foregår på Sjælland og Fyn. Desværre kniber det med tilslutningen i Jylland, så derfor blev arrangementet den 4. november på Håndarbejdets Dag i Århus aflyst. Måske kan vi i samarbejde med andre foreninger samle deltagere nok til at kunne gennemføre arrangementer som de meget populære på Fyn og Sjælland.

Vi håber at nogle interesserede medlemmer fra Fyn og Jylland har lyst til at stille op til valg til TENENs bestyrelse, i første omgang er det især bestyrelsessuppleanter vi mangler. Man vælges for et år ad gangen som suppleant og skal kunne træde ind i bestyrelsen, hvis et medlem bliver langvarigt fraværende. Bestyrelsesmedlemmer vælges for to år.

*

Vi søger efter flere oplysninger fra vore medlemmer vedr. tekstile særpræg fra forskellige egne af Danmark til det "Tekstile Danmarks-kort".

De første fem af dem alle.

*

*

Jeg vil hermed takke bestyrelsen for godt samarbejde i det forgangne år - det er nemt at være ny formand med en god bestyrelse.

Invitation:

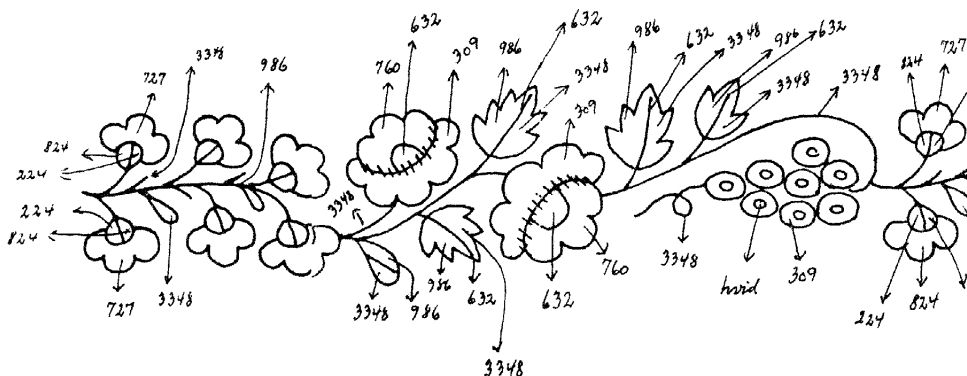
TENEN's medlemmer er inviteret til at besøge Foreningen til Folkedansens Fremme i Nørre Farimagsgade 19 (på hjørnet), 1364 København K søndag den 24. februar kl. 13:00 til ca. 17.

*

FFF – Foreningen til Folkedansens Fremme – blev stiftet d. 13. april 1901 af studenter i København, som havde set en opvisning af den

svenske folkedanserforening "Philochoros". Man blev så begejstret for det, man så, at man ville gøre det samme, blot med danske folkedanse.

Derfor begyndte man med at samle danse ind ved at rejse rundt i landet, hvorefter det første beskrivelseshæfte og nodehæfte blev trykt, til salg. Da der jo skulle bruges folkedragter, når man lavede opvisninger, interesserede man sig også for dragter og beskrev, hvad man stødte på rundt omkring.

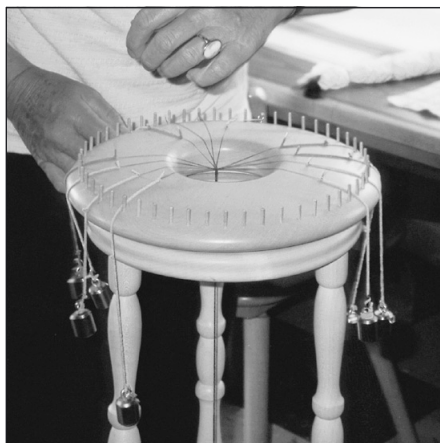

Foreningen har gennem årene samlet på dragter og fået diverse dragtdele af medlemmer. I en del år tegnede Ida Winkler broderier til FFF efter Nationalmuseets originale ting. Disse broderitegninger er meget smukke i sig selv.

Hanne Eriksen vil vise frem og fortælle om arbejdet med at optegne og beskrive gamle folkedragter gennem 100 år.

*

Mette Eriksen, som er Hannes datter, vil fortælle om kunsten at flette smykker af menneskehår. Det er et håndværk som var moderne i det meste af Europa i 1800 tallet, og det var ikke ualmindeligt, at en ung pige fik lavet en urkæde af sit hår som kærestegave til sin udkårne. Det er et meget tidskrævende håndværk, da hårene skal samles i bundter med 6, 16, 20 eller 50 hår i hvert bundt. Når man har samlet det antal bundter som opskriften angiver, kan man gå i gang med at flette. Enkelte teknikker er de samme som ved knipling (helslag), men ellers er der ingen sammenligning med dette håndværk. Mette vil vise

Et hår-flettebord.

nogle få lysbilleder om fremstillingen af hårsmykker og demonstrere hvordan dette foregår.

Det vil være muligt at bestille et hårsmykke hos Mette.

*

Prisen incl. kaffebord undervejs er 25 kr. for medlemmer af TENEN – gæster 40 kr. Da der er begrænset plads, bedes man tilmelde sig til Annet Skjelsager 44 95 05 55 senest den 21/2.

Madam Møllers Farveri

Som så mange andre håndværk er farverhåndværket en disciplin danskerne har lært af udefra kommende håndværkere.

Med renæssancens fremkomst i Norden stilledes nye krav til dragt og mode, også hvad farver angik. Klædet til hoffets nye dragter kunne ikke farves indenlands, og gang på gang måtte det ønskede klæde

fremskaffes fra Lübeck og Hamborg. På den baggrund ønskede Frederik den 2. straks efter sin tronbestigelse at få en farver til København. I 1560 blev der sluttet kontrakt med farveren Mathias Sittert fra Lübeck, men allerede i 1564 omtales han som død, så han nåede ikke at få sat betydelige spor.

I de følgende århundreder kom der jævnligt farvere til Danmark - de kommer hovedsagelig fra Tyskland og Holland, men også Frankrig og Italien nævnes. I løbet af 1600-tallet blev farveri en mere udbredt næringsvej, og i København finder vi disse håndværkere i Farvergadekvarteret.

I 1689 pålægges det farverne at udvise forsigtighed med deres ildsteder, og nogle år efter er der klager over, at stofferne hængtes til tørre på gaderne på en sådan måde, at såvel "de Agendes og de Riddendes Heste bleve sky."

Fra slutningen af 1700-årene kendes en beretning om en kvindelig farver, idet digteren Øhlenschläger i 1797 kom til at bo hos Madam Engelke Cathrine Møller, født Ørsted. I sine erindringer skriver han: "Bønderne kom i Flokketal og lod deres Vadmel farve blaat, grønt, højrødt og violet. Og Bønderkonernes og Pigernes Forklæder trykkede hun på mørk Grund fulde af Blomster."

Madam Møller (1744-1822) gik i hjemmegjort hvergarn, og hun påstod, at der behøvedes hoved til at være farver. Farveri var ikke et håndværk, men en kunst.

Hendes farveri lå på Vestergade, og havde eksisteret som sådan siden 1727. I 1779 indgik hun ægteskab for 2. gang. Denne gang med Farver Jens Schielderup Møller, som imidlertid døde allerede i 1785, og derefter fik Madam Møller skøde på farvergården. Svendene boede og spiste hos Madam Møller, der i 1786 omtales som "fabrikfar-

ver". Det skal forstås sådan, at farveriet blev drevet "fabriksmæssigt", altså professionelt med ansatte på værkstedet. Alligevel var der tale om en lille virksomhed idet datidens farverier i gennemsnit havde 4-5 medhjælpere fordelt på svende, lærlinge og ufaglærte.

Madam Møller døde i 1822 som en rig kone. I sit testamente kunne hun råde over næsten 40.000 Rdl., og så er gården med farveriet endda ikke medregnet. Farvergården testamenterede hun til sin mester-svend Niels Henrik Holst "for hans lange, tro og uegennyttige Tjeneste", og gården vedblev længe efter at være farvergård.

Min kilde til ovenstående er C. Nyrop: *Danske Farvere*, udgivet år 1900. Forfatteren skriver, at trods alt hvad der kan siges til gunst for Madam Møllers farveri, er det et spørgsmål om det i virkeligheden kan betragtes som andet end et godt udviklet bondefarveri, idet farverens virkelige udfordring består i de "hohen Couleure", altså "høje", klare og ægte farver samt farvning efter prøve. Det er Øhlenschlägers udtalelser, der får Nyrop til at klassificere Madam Møller som "bondefarver".

At farve på uld (vadmel) er dog også forholdsvis simpelt, omend det altid er lettere at farve garner end metervarer. De omtalte trykte forklæder må være i hør, som først er trykt med en reserve, hvorefter de er farvet i en indigokype med kalk og jernvitriol, evt. også med potaske.

Susanne Nielsen

Tråden i øjet

Philip A Sykas: Noter til engelsk sytråds historie (2)

Tråd af hør og andre bast-fibre

Indtil 1700-tallet importerede England tilsyneladende det meste af sin hørsytråd fra Holland, skønt fin knipletråd kan have været indenlandsk produceret i 1600-tallet. William Carlile, en trådfabrikant fra Paisley der var aktiv i slutningen af 1700-tallet, tilskriver introduktionen af trådfremstilling i England til "Mrs. Miller fra Bargarran i 1772, der har fået information og maskinel fra Holland. Hendes eksempel blev straks efterfulgt af adskillige familier i Paisley. De eftergjorde den kvalitet, der kaldes *nuns-* eller *ouncetråd*" (Carlile 1787:373). Hvadenten historien er sand eller ej, så blev den skotske trådingustri grundlagt i 1730'erne, baseret på hør.

Den hånddrevne ramme synes, hvadenten man supplerede med drivkraft eller ej, at have været det kritiske punkt i den teknologi, som krævedes til fremstilling af sytråd af høj kvalitet. Denne ramme har sikkert virket på samme måde som silke-tvinderens hjul og kors³. Tråde trækkes fra de roterende kroge på hjulet rundt om de fixerede kroge på korset, der er anbragt et stykke væk og tilbage til hjulet, så de ligger parallelt og tæt sammen. Når hjulet drejes, roterer krogene, og garnet dubleres jævnt. To eller flere af disse garner kan derefter sættes sammen på en krog, og hju-

let drejes den modsatte vej for at tvinde garnet i modsat retning.

Industrien voksede hurtigt fra 1760'erne, efterhånden som vanddrevne tvindemaskiner blev introduceret. "Med disse maskiner blev trådfremstilling mere og mere domineret af virksomheder, ikke af individer. En del blegier lod sig friste til at supplere virksomheden med at fremstille garn" (Durie 1979:77). Alastair Durie har beskrevet garnindustriens distribution og marked i 1700-tallets Skotland. I 1784 introducerede John Barbour, en skotte fra Paisley, garnfremstilling i Lisburn i Irland, og satte hermed den irske industri i gang (Linen Thread Company Ltd. 1956:23). Tidligere havde næsten al tråd i Irland været importeret fra skotske manufakturer, eller fra Marshall and Co. i Leeds (McCall 1870:381-4).

Regulativer fra 1772 anfører tre slags tråd: *ounce* tråd, *stitching* eller *pound* tråd og *Lisle* tråd. I 1787 var "de forskellige kvaliteter fremstillet i Paisley og omegn *nuns-* eller *ounce* tråd, *Lisle* eller *dozen* tråd, *Lish* tråd til søller, *flourishing cotton* (glansgarn) til broderi, *India cotton* til *flowering* (blomstersyning) og *ware* (kræmmer) tråd" (Carlile 1787:373). Andre 1700-tals kvaliteter omtalt i litteraturen er *China* eller *white*, *Osna-burgh* og *coloured*. De forskellige navne refererer til forskel i finhed og blegning. *Lisle* og *ounce* var de

fineste, mens *stitching* og *white* tråd var grovere, sidstnævnte formodentlig bleget. Bortset fra disse kvalitetsforskelle, viser bevaret tråd, at 1700-tals sytråd af hør var af samme konstruktion, nemlig S-tvundet garn af 2 Z-spundne tråde. Den eneste reference til 3-trådet garn fra perioden er fra de optegnelser John Marshall fra Leeds gjorde på en tur til Cumberland i 1800, hvor "han observerede en stor trådproduktion inklusive 3-trådet farvet tråd" (Rimmer 1960:55). Dette kan tyde på, at det var noget nyt på den tid, og derfor værd at kommentere. Jeg har aldrig fundet noget eksempel på en 1700-tals 3-trådet sytråd.

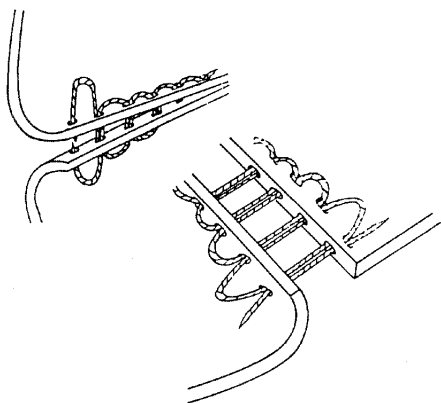
Fabrikskommissær J.G. May anfører i sin rapport fra 1814, at skotske og irske fabrikker kun spinder garn af grov og middel kvalitet, mens "fint garn stadig spindes på hånddrevne maskiner" (Henderson 1968:141). Derfor var hørtråd stadig relativ dyr og blev efterhånden kun brugt til specielle opgaver. Brugen af hørtråd til kjolesyning gik tilbage, da den billigere bomuldstråd kom i handelen i begyndelsen af 1800-tallet. Men hørtråd anvendtes stadig i skrædderi og skomageri, hvor styrken betød noget. Skræddere fortsatte med at bruge sytråd af 2 S-tvundne tråde til håndsying, men gik efterhånden over til finere kvaliteter end i 1700-tallet. Ved slutningen af 1800-tallet anvendtes maskinspundne og blanke kvaliteter.

Henimod slutningen af 1800-tallet opregner Caulfield og Saward de forskellige slags hørtråd som "den stærke *Stitching Thread*; den meget snoede *Wire Thread* brugt til

syning af huer⁴; *Shrewsbury* i forskellige farver og solgt pundvis⁵ til stærkt og groft arbejde; *Scotch* i alle farver og finheder og *Lace Thread*" (Caulfield and Saward 1882:491). Den omtalte *wire* tråd må være en *twist-on-twist* konstruktion. De andre typer er sandsynligvis 2 Z-spundne og S-tvundne tråde. En 3-trådet konstruktion til tæppesyning nævnes specielt i samme kilde.

Hørfiberens sugeevne, d.v.s. dens evne til at trække fugt på langs af fiberen, er grunden til hørrens stadige brug i skomageri. Denne evne er forklaringen på, at skosåler syet med hør holder længe. The Linen Thread Company's brochure⁶ påberåber sig at "den eneste pålidelige tråd til forsåling, der skal holde, er hør ... hør absorberer skoflikkerens voks, som derefter størkner i syningens huller, så hvert sting bliver fast som en nagle. Det er forklaringen på, at selvom en god sko er slidt helt op, og sømmen underne er slidt væk, så vil resten af stingene stadig holde på sålen" (Linen Thread Company Ltd. 1956:53).

Til støvleforsåling i hånden fremstillede håndværkeren selv sin tråd af hør- eller hampegarn, voksede den med beg og tvandt den i passende længder ved at rulle den over knæet. På den måde kunne han tilspidse begge ender og spinde en svinebørste ind i spidsen, så den tjente som nål. Ved den fremgangsmåde blev hullerne i læderet ikke udvidet af en nål, og tråden kunne fylde hullet helt ud, så det blev fuldkommen vandtæt. Denne metode er beskrevet af Rees i 1813 (Rees 1875:3) og Plucknett i 1931

Til forsåling lavede skomageren selv sin tråd af hør- eller hampegarn og voksede den med beg. Han kunne tilspidse begge ender og spinde en svinebørste ind i spidsen, så den tjente som nål.

Fra Viborg Stifts Museum: Byarkæologi. 1981-1984/5.

og må antages at have været almindeligt anvendt i nogen tid både før og efter disse tidspunkter. Plucknett bemærker dog, at "for tyve år siden blev både hør og hamp brugt til håndlavede tråde ... men hamp synes ikke at være i brug i dag" (Plucknett 1931:211).

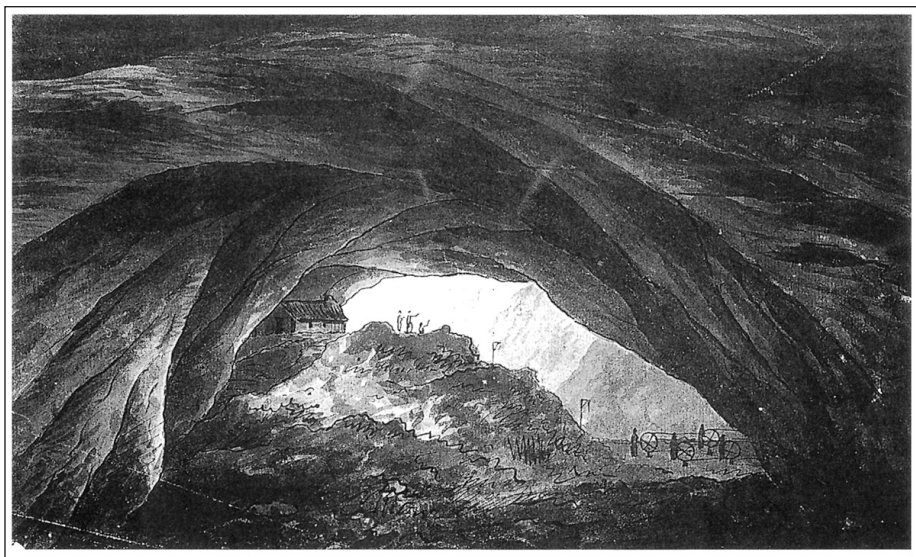
Hørtråd blev således fremstillet i 2-trådede S-tvundne konstruktioner et godt stykke ind i 1900-tallet. Da man introducerede billigere kemiske metoder til blegning i slutningen af 1700-tallet, kan andelen af ubleget hørtråd være dalet noget. Men hørtrådens relativt høje pris, særlig for finere nummereringer, betød at forbruget faldt i almindelig dragtsyning, da billigere bomuldstråd blev almindeligt udbredt fra 1820'erne. Efter dette tidspunkt brugtes hør mest af professionelle, der værdsatte styrken og sugeevnen. Den brugtes også

fortsat til kropslinned som herreskjorter, indtil symaskinen vandt indpas i 1850'erne. Dette kan skyldes, at hør bedre end bomuld undgår svidning ved strygning.

Silketråd

Efter sigende kom silketvinding til England i 1578, og i 1629 dannedes The Silk Throwsters of the City of London. På det tidspunkt fremstillede de dog kun trame, der er garn til islæt. Kædegarn blev importeret fra Italien, ligesom sytråd sandsynligvis blev det. Et patent udstedt til Richard Wilder i 1730 tyder på, at der stadig var stor import på det tidspunkt: "Skønt afgiften på udenlandsk tvundet silke havde til formål at opmuntre tvinding af silke i dette vort kongerige, bliver der dog importeret store mængder hvert år, eftersom tvindingen forsømmes, fordi maskinerne hertil ikke er tilstrækkeligt gode" (British Patent 519). Chambers' *Dictionary* fra 1780'erne fastslår under *Silks*, at "tvundet silke får vi hovedsagelig fra Livorno, Genova, Napoli og Messina" (Chambers 1783-86), en gentagelse af hvad Postlethwayt havde bemærket i 1750'erne (1751:728).

John Lombe bragte den italienske metode til England og startede i 1717 en mekanisk tvindemaskine i Derby. Det er imidlertid værd at bemærke, at "dubleringen stadig skete med hånddrevet hjul" (Howitt 1951:343). Da patentet for Lombes tvindemaskine udløb i 1732, blev opfindelsen taget i brug andre steder. Udover Derby blev tvinderier grundlagt i Sherborne i Essex i 1740, Congleton i 1752 og

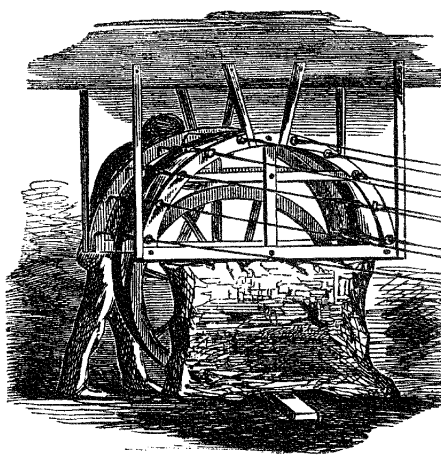
Spinning Rook, ved Castleton i Derbyshire 1794. Capt. David Robertson.

Macclesfield i 1756. Capt. David Robertson malede i 1794 en akvarel af silketvindere, der arbejder ved hjul ude på Spinning Rook, ved Castleton i Derbyshire⁷. I 1817 var Leek kendt for sin sysilke såvel som for andre silkeprodukter (Hovvitt 1951:343-5).

De fleste henvisninger fra 1700-tallet omtaler silketråd som enten *sewing silk* eller *twist*. *Twist* blev tvundet en ekstra gang for at give den mere snoning. Den har sandsynligvis været en lidt stærkere og mere glat tråd til knaphuller og kantstikninger, mens den billigere sysilke brugtes til almindelige sømme i silketøj. Silketråd solgtes i kvarte ounces og kunne indfarves efter stoffet eller anvendes i en neutral nuance. Eksempelvis opregner Henry Purefoy i 1737 i en liste over materialer til en grå jakke, sort vest og knæbukser " $\frac{1}{2}$ ounce *Twist*, $\frac{3}{4}$ ounce sort sysilke og 2

ounces sort tråd⁸" (Eland 1931:No. 444, 301).

Al original silketråd, som hidtil er set i dragtdele fra 1700-tallet, er af typen 2-trådet og S-tvundet. Som regel er sysilken i originale dragter fra den tid indfarvet efter silkestoffet. Samtidige forandringer kan meget vel være foretaget med tråd i en anden farve, og kan ofte kendes på, at de er mindre professionelt udført. Så mange omsyninger er foretaget mens dragterne var i brug, at historikere somme tider har ment, at alt syarbejde var dårligt udført. Det er ikke tilfældet, og professionelt arbejde på originale dragter er af høj standard, med regelmæssige, lige sting i håndværksmæssig udførelse. Tråden er ofte grov i forhold til moderne standarder, men man ser tit fin silketråd brugt til omhyggeligt at kunststoppe små rester silke sammen for at økonomisere med stoffet. Denne

Hjul til rebslagning. Fra *"The Boy's Own Book of Manufacturers and Industries of the World"*. London 1858.

konsekvente måde at udnytte stoffet på ændrer sig først i de sidste årtier af 1700-tallet, da de nye lettere bomuldsstoffer til kjoler kommer frem.

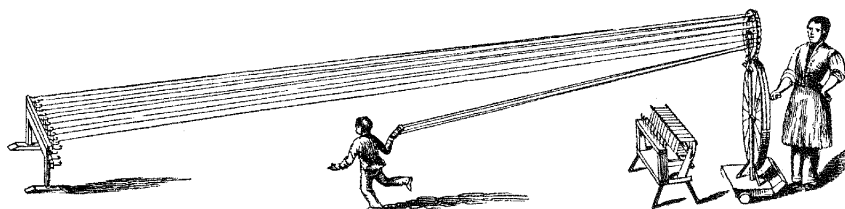
I midten af 1800-tallet fremstillede man endnu silkegarn til kæde, kendt under navnet organzin, ved håndkraft, og silketråde snoedes ved hjælp af hjul og kors. "Somme tider snos silke på omtrent samme måde som man slår reb, d.v.s. i en reberbane med et hjul i den ene ende. Sådan gør man, når silken skal være tæt, tyk og meget snoet. På

forsiden af hjulet er der 10 – 12 kroge langs kanten. Silketråde bindes til disse kroge i den ene ende, og i den anden til et sæt kroge på en ramme, der står på jorden. Med et håndtag drejes hjulet med kroge- ne hurtigt rundt, og ved denne bevægelse drejes alle trådene rundt om deres egen akse. Drengene løber frem og tilbage for at fastgøre og løsne trådene" (Knight 1858-60:106).

Sandsynligvis skete der ikke større ændringer i fremstilling af silkestråd, fra den blev introduceret i England i 1700-tallet til engang i 1850'erne, hvor man skulle bruge andre typer silkestråd til symaskinen. I 1878 blev en besøgende i Leek overrasket over at se, at sysilke blev fremstillet i en reberbane⁹ (Anon. 1878).

Tomlinson anfører i 1852 at "nogle af de sværere kvaliteter af silkestråd, som f.eks. sysilke eller *fringing thread* fremstilles på en drosselstol [se beskrivelse i næste nummer af TENEN under bomuldstråd]. I dette som i andre tilfælde fikses sponingen med damp, hvorfor hjulene sidder i en dampkiste" (Tomlinson 1866:625).

Også i håndfremstillingen skete der forbedringer. En artikel i *The Ladies Treasury* (Anon. 1857)

Med et håndtag drejes hjulet med kroge- ne rundt, og herved drejes alle trådene rundt om deres egen akse. Drengene løber frem og tilbage for at fastgøre og løsne trådene. Fra *"The Arts and Industry of all Nations"*. London før 1870.

viser en ny og mere effektiv metode til at fremstille organzin på en trædemaskine, hvor man har hænderne fri til at skifte spoler. I 1862 etablerede firmaet C. A. Rickards sig i Bell Busk i Yorkshire for at fremstille silketråd til både håndsnying og maskine (Blyth 1947:14). Det er en af de første henvisninger til sysilke i en speciel kvalitet til symaskine. Alexander henviser (1863:367) til den nye industrielle fremstilling af silketråd og Tomlinson omtaler igen i 1866 den nye industri "som er skabt af symaskinen ... til maskinsilketråd og tråd, som er helt glat og løber ubesværet gennem nåleøjet" (Tomlinson 1866:627).

Spinding af affaldssilke fra de dele af kokonen, som ikke kunne afhaspes, kendtes allerede før 1700-tallet til fremstilling af floretsilke og *silk shag* (Howitt 1951:348; English 1969:138-9). Det første spinderi i England, der behandlede affaldssilke mekanisk, blev grundlagt i 1792 og kartede affaldet og skar det i korte fibre, der blev spundet som bomuld. Dette garn blev sandsynligvis anvendt som islæt i halvsilke, d.v.s. på bomulds- eller kamgarnskæde. Først fra 1850'erne fik man maskiner, der kunne berede affaldssilke i større og mere regelmæssige længder, som så kunne spindes som kamgarn og anvendes som sysilke. Lister opfandt silkekæmningsmaskinen i 1859 og havde andel i Prince & Tomlinson's opfindelse til gasning af *spun silk* i 1868. Gasflammen brugtes til at afbrænde fibre-nes dunede ender for at få et glat og jævnt garn. Sandsynligvis har man ikke kunnet fremstille en

salgbar *spun silk* tråd før man tog gasafbrænding i brug. Da teknologien var på plads, udviklede spinding af affaldssilke sig til en stor industri mellem 1870 og 1910 (Iredale and Townhill 1973:100-8; Howitt 1951:347).

Set fra forbrugerens side var den mest iøjnefaldende udvikling med sysilken i 1860'erne nok det store farveudvalg, som kom på markedet. En forfatter bemærker i *The Englishwoman's Domestic Magazine* at "Eftersom jeg selv har haft noget besvær med at finde en god sysilke til min symaskine ... forestiller jeg mig, at andre vil være glade for at erfare, at sysilke kan fås i alle nuancer og finheder hos Messrs. Lister and Co. i Wellington Mills, Halifax. Der er omkring fem nuancer af hver farve – blå, rød, rosa, violet, brun, grå, gråbeige, etc. ... Messrs. Lister and Co. fremstiller sysilke til håndsnying i alle disse farver og nuancer ... Der er nu ikke længere nogen undskyldning for at sy handsker med en silke, der ikke passer fuldstændig, for alle nuancer fås" (The Silkworm 1870:47).

Max Gütermann grundlagde i 1863 et firma, der i begyndelsen af 1900-tallet var verdens største producent af sysilke og siden især blev kendt for sin *spun silk* tråd til hånd- og maskinsyede knaphuller (Gütermann 1988/89:5). Rayner skrev (1903:2) "af de to brancher – spinding og tvinding – er den første, der behandler den såkaldte affaldssilke, så langt den mest betydningsfulde her i landet, for mens sidstnævnte har været på retur i de sidste 15 år eller mere, er der i England i dag fabrikker for affalds-

silke, der producerer mere *spun silk* garn end nogensinde tidligere". Men *spun silk* industrien i England skulle snart være på retur, fordi lange syntetiske fibre introduceredes fra 1920'erne. De fleste britiske producenter af silketråd lukkede i løbet af 1950'erne, men sysilke af *spun silk* fås stadig importeret fra Gütermanns schweiziske fabrikker.

I 1900-tallet var tråd af *spun silk* af højere kvalitet end merceriseret bomuld til kjolesyning og blev fremstillet i tilsvarende kvaliteter (Anon. 1911). *The Silk and Rayon Users' Association* karakteriserer (1951:76-7) handelens sysilke som følger:

- *spun silk*, foretrækkes til kjolesyning, da den ikke så nemt glider
- maskin tråd, i reglen Z-tvundet og 3-trådet
- knaphulssilke, et mere fasttvundet 3-trådet garn
- skræddersilke, S-tvundet og 2-trådet

Silken fulgte den almindelige udvikling fra 2-trådet til 3-trådet konstruktion i 1800-tallet og skiftet fra S-tvundet til Z-tvundet til brug for symaskinen i begyndelsen af 1900-tallet. Symaskinesilke med 3-trådet Z-tvinding er den mest almindeligt forekommende i senere reparationer og forandringer udført mellem 1920 og 1960 på gamle dragter. Den er let at skelne fra 1700- og 1800-tals tråd ved dens ensartethed og finhed. Samtidig er dårlig håndværksmæssig udførelse ofte et signal om reparationer af denne type. Skræddersømme, udført med den traditionelle 2-trådede S-tvinding, ses stadig, men adskiller sig fra 1700-tallets tråde

ved at være finere, og til 1900-tallets herreskrædderi blev de især fremstillet i mørke nuancer. Efter som de fortrinsvis forhandlede til skrædderfaget, kan de ses i skrædderens omsyninger af herretøj til karnevalskostumer, men i så fald oftest udført på maskine.

Noter – fortsat:

3. Et eksempel fra 1700-tallet i The Science Museum, London, er gengivet i Gilbert 1971:No 11.
4. Til skotske kilts hører særlige huer.
5. Et engelsk pund = 454 g.
6. Pjecen nævner også en specielt farvet hørtråd, som blev fremstillet på Kilburnie Mill til at sy ører på børnenes teddybjørne, så afgjort den mest krævende af alle syopgaver.
7. Privateje, solgt af Christie's; nuværende ejer ukendt.
8. Tråd betød i almindelig sprogbrug i 1700-tallet hørtråd.
9. Artiklen *Sewing Silk* (Anon. 1878) beskriver fremstilling af tråd i en reberbane.

Dette er anden fjerdedel af artiklen. Den første blev bragt i TENEN – 12. årgang nr. 2. Resten følger i kommende numre af TENEN, og planlægges senere udgivet samlet, sammen med bibliografi mm. Eventuelt også et addendum med seneste forskningsresultater.

Nogle engelske betegnelser har ikke kunnet oversættes, da vi ikke har tilsvarende ord på dansk – disse anføres i kursiv.

Oversættelse: Lone de Hemmer Egeberg

Noget af en omvej

I januar 1999 modtog jeg en henvendelse fra ANZEG (Association of New Zealand Embroiderers' Guild) med tilbud om at komme til New Zealand og undervise ANZEG's medlemmer i broderi.

Jeg modtog naturligvis tilbudet med glæde, og efter nogen korrespondance angående emner og broderiteknikker, sendte jeg eksempler på danske broderiteknikker, som måtte være oplagte emner.

*

Her skal indskydes, at jeg var sikker på at udklipshedebo ville blive ønsket og tog med det samme kontakt til Greve Museum med ønsket om at studere museets kraver med udklipshedebo, for at få nærmere kendskab til teknik og motiver.

Forløbet på museet fik imidlertid den drejning til et forskningsprojekt, som er beskrevet i bogen "Tulipanen i Hedebosyningen", udgivet af Greve Museum 2000.

Kort fortalt, fandt jeg i kraverne et sting, som var nyt for mig, og som jeg udarbejdede stingtegninger til, da stinget tilsyneladende er ukendt i dag.

Disse blev bragt i bogen sammen med foto og tilhørende tekst fra *Haandarbejdsbogen*, Dansk Kunstflidsforening, København, 1910, som jeg sent i mit arbejde genkendte som det samme sting, men her forklaret på en fuldstændig uforståelig måde.

*

Jeg sendte forslag med beskrivelse af i alt 8 forskellige 1- og 2-dages kurser til New Zealand, men kun følgende 3 kurser blev valgt: baldy-

ring, tællesyning og syede blonder. Udklipshedebo blev ikke valgt.

Opholdet på New Zealand varede 8 uger i foråret 2001, og jeg underviste i alt 21 dage i 8 byer, fordelt på Nord-og Sydøen.

Af en privat bekendt havde jeg lånt fine stolpeklæder, knæduge, kraver m.m. som indeholdt alle de syteknikker jeg skulle undervise i, og jeg kunne ikke have bragt noget bedre. At se "den ægte vare", få lov til at røre, fotografere, tegne af osv. var nærmest ufatteligt for deltagerne, og uden disse broderier havde undervisningen ikke været den samme.

Det mest fagligt interessante jeg oplevede, og det, som egentlig er årsagen til denne artikel, var en oplevelse jeg havde på et af kurserne i syede blonder.

Jeg havde taget nogle eksempler med på udklipshedebo, da jeg trods alt forventede spørgsmål vedrørende denne teknik, som hører nøje sammen med de syede blonder, og de kom også. Jeg kunne ikke oversætte ordet "hulgang" til engelsk, men fik hjælp af flere kursister, med ordet "beading". Jeg undrede mig over betegnelsen, og det viste sig så, at flere deltagere var i besiddelse af fotokopier af syvejledninger til udklipshedebo, hvor denne betegnelse blev brugt, og at de generelt var meget fortrolige med teknikken. Derfor havde man ikke ønsket det tilbudte kursus.

Den ene publikation var:

- Lilian Barton Wilson: *The Priscilla Hedebo and Cutwork Book*. Udgivet af The Priscilla Publishing Compa-

ny. Boston 1914.

Genoptrykt 1992 af Lacis Publications, Berkely California. ISBN 0-916896-40-4.

Bogen indeholder komplette beskrivelser og særdeles fine tegninger til udklipshedebo, og det er fra denne bog, betegnelsen "beading" kommer. Foruden det tekniske afsnit vises modeller i Hedebosyning.

Den anden publikation var:

- *Needlecraft Practical Journal* Nr. 2, Danish "Hedebo" Embroidery. Manchester.

Jeg kan ikke få oplyst udgivelsesår.

Magasinet indeholder bl.a. en serie på i alt 23 foto med tilhørende tekst som syvejledning til det omtalte sting. Nr. 22 i denne serie er identisk med syvejledningen i "Haandarbejdsbogen" fra 1910, som er gengivet i "Tulipanen i Hedebosyningen", og som er komplet uforståelig, da foto og tekst er taget ud af den oprindelige sammenhæng.

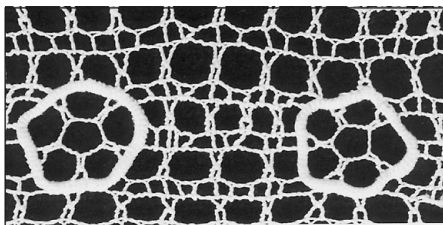
Magasinet indeholder modeller i Hedebosyning, forsynet med navnene "Silkeborg", "Dagmar", "Alexandra", "Copenhagen", "Elsinore", "Odense", "Aalborg" og "Funen". Det oplyses ikke, hvor modellerne og deres navne kommer fra.

Det vil altså sige, at der i England og Amerika i begyndelsen af 1900 tallet blev udgivet publikationer med syvejledninger på udklipshedebo, som her kaldes Hedebosyning, og man kan jo så spørge, hvorfor ingen her i landet har villet have noget at gøre med disse publikationer, som er ukendte i Danmark. Ingen biblioteker ejer eller henviser til dem. I Hanne Frøsig

Dalgaards bog *HEDEBOSYNINGER* belyst teknisk, historisk, socialt og topografisk, figurerer de heller ikke i den ellers meget fyldige litteraturliste.

Jeg synes, at det er en utrolig tanke, men årsagen kan være, at Elna Mygdal har haft en sådan myndighed, at ingen, efter at hun i 1898 betegnede teknikken som dekadent og tegn på dårlig smag, har turdet udvise så stor tolerance, at man har villet godkende den interesse, der trods alt var for syningen. Jeg ser ingen anden forklaring.

Jeg var lettet over at se, at teknikken og syvejledningen, som Museumsinspektør Ena Hvidberg og jeg døbte "krydset hulsøm", er identisk med den, der indgår i *The Priscilla Hedebo and Cutwork Book*, hvor den kaldes "K-sting".

Dansk krydset hulsøm.

Jeg skulle altså rejse om på den anden side af Jorden og ved et tilfælde finde mængder af fotokopier af 90 år gamle syvejledninger til en dansk syning, som er ukendte her i landet, og som det har taget mig et halvt år at "opdage" og endnu længere tid at behandle og beskrive.

Hvad skal man sige til det?

Jytte Harboesgaard

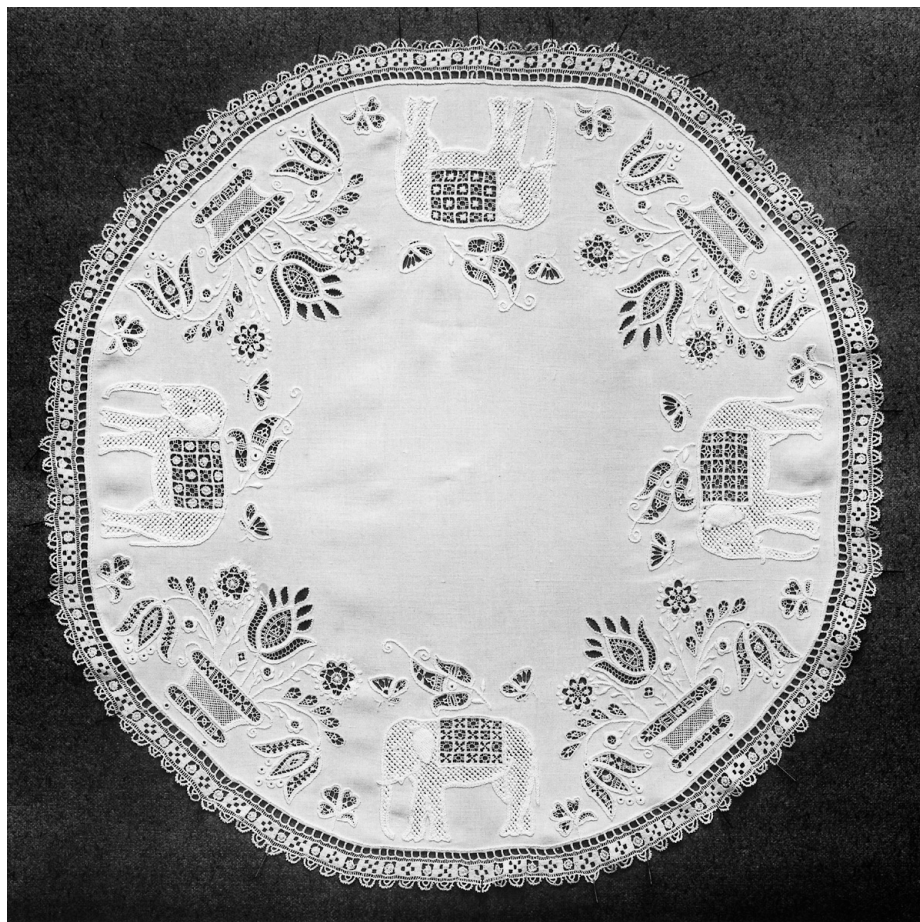

“Venner, ser på Danmarks kort, Ser, så I det aldrig glemmer ...” (5) ... *Hedeboegnen*

Heden i forbindelse med hedebo-syning, er den frugtbare egn mellem Taastrup, Roskilde og Køge. Meget er der talt og skrevet om egnens gamle og særprægede bondesyninger. I TENEN har vi nydt godt af den forskning, der er sket ved Greve Museum igennem en årrække. Jytte Harboesgaard bidrager også i dette nummer med ny viden om dem, der dyrker syningen langt uden for Danmarks grænser. På vores landkort må Heden dog ikke savnes.

Lysedug med elefanter

I november 1960 kom der en overraskende ting til veje, da jeg kom på besøg hos en dame i Taastrup: en lysedug i hedebo-syning, med elefanter som hovedmotiv. Dugen er af hørlærred, syet med hørtråd, helt i hvidt, knapt 70 cm i diameter. Kanten er en 3,5 cm bred syet hedeblonde. Stoffet er udsyet med frodige tulipaner i blomsterkrukker, motivet er gentaget fire gange. Og nu kommer det helt spe-

cielle, at disse motiver veksler med en elefant med dækken på og med benene i langsomt trav. Denne syning rummer et væld af teknikker, kontursting, sammentrækssyning, knuder, engelske huller, udklippe-partier med forskellige grunde og karakterfulde grunde, der er syet over et net af stoffets tråde.

Elefantmargarine

Margarine fra Otto Mønsted blev snart udbredt, efter at produktio-

nen begyndte i Århus i 1883. Margarinen blev pakket i papkasser med elefanten som varemærke, og det blev forbillede for lysedugen.

Det er desværre ikke lykkedes at finde et eksempel på sådan en papæske. Men på firmaets tidligere hovedsæde fra 1920 på Otto Mønstedes Plads i København prydes facaden stadig af et par elefanthoveder. På lysedugen er elefanterne imidlertid kommet ind i en ganske anden sammenhæng.

På magrinefabrikkens tidligere hovedsæde fra 1920 på Otto Mønstedts Plads i København prydes facaden stadig af et par store elefanhoveder.

Lisbeth i Greve

Lysedugen er syet af Lisbeth, der boede sammen med sin ligeledes ugifte broder i den gamle smedje i Greve. Oprindeligt var de kommet fra Karlslunde. Hun blev kendt for sine fine hedeboosyninger. Præcise årstal har vi desværre ikke at holde os til. Men ejeren af lysedugen kom i sin ungdom i årene før 1920 en gang imellem hos Lisbeth for at lære hedeboosyning. Lisbeth havde nogle hænder som en smed. Elefantduken er blevet syet på bestilling som fødselsdagsgave til en fynsk højskolefrue, som vores meddeler tjente hos, og den er siden kommet tilbage igen til meddeleren.

Foruden lysedugen blev der også vist andre spændende syninger frem den dag i Taastrup. De er ganske vist ikke blevet fotograferet ved den lejlighed, men det er

værd at nævne dem alligevel: En krave, som Lisbeth også har broderet med mønster efter et stykke tapet samt en prøve på den syning, der stammer fra Amager, og som kaldes dobbeltudskår.

Prøven fik meddeleren af Lisbeth, for at hun kunne tage grunde efter den. Ofte er det fristende at se en sammenhæng imellem den syning på Heden, som er blevet kaldt baldyring, og amagerens dobbeltudskår. I reglen er der ikke mulighed for at påvise nogen direkte sammenhæng. Men her i syningens sidste fase har der trods alt vist sig et enkelt eksempel.

Også meddelere i Greve og Karlslunde har i 1960-erne haft erindring om Lisbeth. Hun hed Lisbeth Jensen, og broderen Hans var smed. Hun sad altid og syede til over midnat og fik sine syninger eksporteret til Amerika, vistnok igennem familiekontakter. En

meddeler i Karlslunde kunne oplyse, at hun fik 150 kr. for stykket. Mønstrene fik hun fra Nordisk Mønstertidende. Hun har også syet de tre kongelige løver, elefanterne som vi her har set, og andre motiver. Meddeleren i Karlslunde har også fået mønstre af Lisbeth til at lære at sy efter. Et stykke, hun har syet som elevarbejde, har efter hendes egen mening for meget præg af engelsk broderi med meget fladsyning – de ældre syninger havde mere udklipsmønstre.

Fra 1900 og fremefter kunne der købes stof med påtegnede mønstre til hedeboosyning alle steder i landet, og flere har udført den slags på højskoler eller hjemme. Men Lisbeth har været en af de ganske få, som formåede at komponere selv,

og hun fik en stor produktion, som er blevet spredt ud og ikke mere til at få overblik over, men som elefanterne lader os få et lille indtryk af.

Hanne Frøsig Dalgaard

Henvisninger:

- Ena Hvidberg og Jytte Harboesgaard: *Tulipanen i Hedeboosyningen*, Greve Museum 2000.
- J. P. Trap: *Danmark, Storkøbenhavn, Bind 1, 2*, København 1959, 517.
- Optegnelser ved forfatteren, 1960-1961, i tilknytning til Hedeboosyninger, udstilling på Roskilde Katedralskole 3.-17. juli 1960 ved Foreningen Danmarks Folkelige Broderier.
- Hanne Frøsig Dalgaard: *Hedeboosyninger belyst teknisk, historisk, socialt og topografisk*. Working Papers The National Museum of Denmark 4, København 1977.

Embroidery Mail – Jytte Harboesgaard og Debra Virgens på Kunstindustrimuseet

I de seneste år er det gået op for mig, hvad begrebet e-mail rummer at muligheder, men selvom ovenstående tekst pirrede nysgerrigheden var det uden konkrete forestillinger, jeg mødte op på Kunstindustrimuseet den anden lørdag i 2002.

Mødet med TENENs medlemmer forløb sjovt og naturligt, når vi mødtes over de fine gamle monter med broderede trekanter, 10 cm i kanten, fint opspændt i en kvadratisk passe partout, anbragt på en speciel sandpapiersbund.

Vi morede os over den opfindsomhed og umiddelbare farveglæde vi spontant oplevede, og det gav anledning til drøftelser og små bemærkninger, når enkeltheder skulle studeres. Således fik vi hilst på hinanden.

Mange spørgsmål trængte sig på, da Jytte Harboesgaard samlede os i en lidt tættere kreds, mens gæster i caféen mere eller mindre forsigtigt gik ud og ind.

Gennem et mangeårigt venskab opstået i tilslutning til broderikurser Jytte Harboesgaard har afholdt i USA, og som Debra Virgens

*Jytte Harboesgaard og
Debra Virgens.*

har deltaget i, udvikledes hos dem begge et ønske om at arbejde friere og mere skabende med de traditionelle færdigheder. Som de disciplinerede personer de er, fandt de det helt naturligt at lægge rammer for ideerne. Trekanten blev valgt, og der blev truffet aftale om at årsarbejdet var 10 trekanten. Det skulle være unødvendige arbejder, der levede deres eget liv. Sådan har de fungeret, idet der ikke har været ført uddybende samtaler ved modtagelsen af en trekant. Breve til og fra Amerika med nyt om familie, arbejde og oplevelser. Hvert brev ledsaget af en broderet trekant - siden 1996 det er blevet til i alt 103 trekanten - 48 af dem vises her. Da stablerne voksede, meldte tanken om anvendelse sig alligevel, og efter nogle omveje har det ført til denne udstilling.

Disse trekanten viser håndbroderi som kunst i modsætning til traditionelt håndværk, udført med håndværksmæssig kunnen og kvalitetssans. Nogle rustne jernplader, et kort med højdekurver over et velkendt terræn, et digt om græsplæneslåning eller et stykke stof fra kludebunken blev nævnt som inspiration til trekanten.

Materialevalget er fortrinsvis hør, bomuld og silke, men sammensat meget varieret. Blandt de anvendte teknikker falder den franske knude i øjnene, den hører til blandt Debras yndlingsteknikker og er udnyttet i store mængder med reliefagtig virkning, bl.a. til skabelsen af skyer. Knaphulssting, fine og tætte, danner rækker af små trekanten, der løfter sig fra fladen i et meget stringent og overraskende udtryk.

Under samtalen med kunstnerne blev der fra forsamlingen udtrykt begejstring og beundring for det mod, disse arbejder er udtryk for. Skal broderi kunne fange nutidsmennesker, er her vist en måde. I arbejdet med at etablere udstillingen har JH og DV mødt stigende opmærksomhed, placeringen i Kunstindustrimuseets forhal betragtes som en fornem anerkendelse og bevilgende fonde har været imødekommende. Alt udtryk for almen interesse. "Ordløs korrespondance i broderi" er udstillingen kaldt i TENEN. Skulle denne gam-

le kvindesyssel få en renæssance, viser denne udstilling en vej!

Der er sendt mange følelser og forestillinger over Atlanten med disse trekanter. Den elektroniske kommunikation, der præger vor tid, kalder nærmest på former som denne, hvor hånden lægger ånden frem til glæde for beskueren. Embroidery Mail - en ny eMail.

Gunhild Berg

PS.: Fire af de broderede trekanter er på dette blads forside.

Digitalfoto: Vibeke Lilbæk

Boganmeldelse:

Kvinnligt mode under två sekel. Britta Hammar och Pernilla Rasmussen.

Bokförlaget Signum, Lund, 2001.

23x22 cm, stift bind, 192 sider, ca. 150 farvebilleder, desuden tegninger af sting og sømme samt mønstertegninger til alle dragterne. Summary. Noter. Litteratur og kilder. Ordforklaringer.

Pris: 470 Skr. Ved bestilling direkte fra forlaget findes mulighed for specialpris ved henvendelse telefonisk 0046 46 14 48 13 eller pr. fax 0046 46 13 87 28.

Bogen er den første svenske bog som systematisk omhandler tidstypiske kvindedragter fra tiden før symaskinen. Grundlaget er den rige dragtsamling i museet Kulturen i Lund. Britta Hammar har som første antikvarie forestået denne samling i en lang årrække og har sammen med sin tidligere med-

arbejder, den nuværende textiltendent ved Borås Museum Pernilla Rasmussen, skabt en fascinerende dokumentation. Kapitlerne er skrevet i let tilgængeligt sprog, men det drejer sig samtidig om et videnskabeligt og indholdsrigt værk.

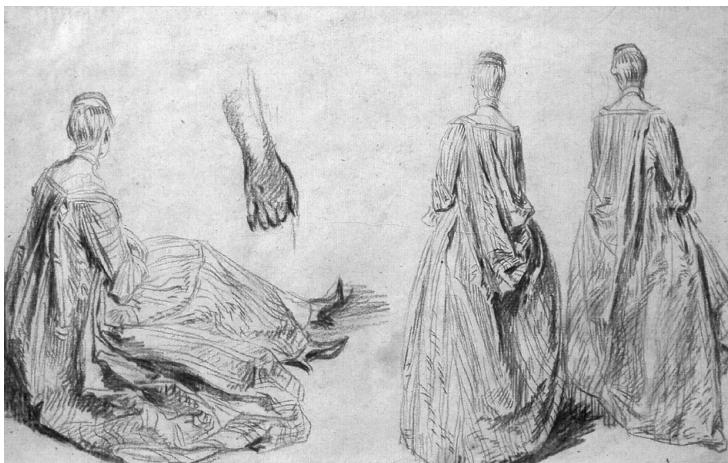
Ud fra en stor vifte af regnskaber, erindringer og breve får vi skildring af dragternes position i forhold til europæisk og svensk påklædning, også København har lige som i dag til en vis grad spillet ind med påvirkninger. Stoffer, skræddere – mandlige og kvindelige, og hele forarbejdningen bliver gennemgået med skarpt blik for detaljerne, så vi får billedet af import og lokale vilkår. Der er eksempler på unge piger og mere modne kvinder, som har udført broderi på dragterne som bestillingsarbejde. Sverige fik fra 1720-erne en officiel dragt, som for kvinders vedkom-

mende havde sin baggrund i 1600-tallets bekvemme hjemmedragt uden stram snøring, men med dybe såkaldte Watteau-læg i ryggen. Den blev ofte kaldt "Adrienne" eller andre franske navne. Maleren Antoine Watteau har omkring 1716 udført en yndig modetegning af en sådan kjole, som Britta Hammar har fundet frem i Nationalmuseum i Stockholm. Det er vel et eksempel på, at kontakten til modens centrum ved det franske hof var nærmere for svenskerne, end vi oftest oplevede det i Danmark. På andre felter har Danmark nået at få nyhederne tidligere og kraftigere – det gælder reformdragten, som først fik en svensk dragtreformforening i 1886, omkring 15 år senere end Dansk Kvindesamfund tog fat på sagen, og i Danmark vandt denne kamp imod den periodes meget stramme snøring genlyd blandt damer i kunstnerkredse. I den kulturhistoriske skildring opfatter vi mange lignende træk, som har gjort forholdene ret forskellige fra den ene side af Øresund til den anden.

De tekniske kapitler omfatter ikke bare snitmønstre, som det også kendes fra mange andre dragtpublikationer. Analyserne af sømme og systing er overordentlig detaljerede og banebrydende i nordisk dragtlitteratur. Inden for den beskrevne periode – den tidligste dragt er en "Adrienne" dateret til 1730'erne og frem til ca. 1870 – har teknikken for håndsying og tilskæring ændret sig ganske påfaldende. Siden slutningen af 1700tallet fik de mandlige skræddere gradvis kvindelige konkurrenter og empiretidens chemise-liggende kjoler kunne til dels udføres i hjemmet uden professionel bistand. Dette fik afgørende indflydelse på stofbehandling, for, ærmer osv. Bogen henvender sig til alle med dragthistorisk interesse, i høj grad med henblik på de praktiske behov for historisk korrekte kostumer i teatersammenhæng. Til det formål er værket uundværligt og kan benyttes som en bekvem, men saglig og vel dokumenteret opslagsbog.

Hanne Frøsig Dalgaard

Tegning fra omkring 1716 af Antoine Watteau visende en "robe volante". Den er meget vid og med læg i ryggen og har en firkantet halsudskæring samt rynket ærme med et vandret foldet opslag under albuen. Illustration fra bogen.

Kursus: Plantefarvning på Hørvævmuseet

For nogle år siden erhvervede Hørvævmuseet på Krengerup Ingeborg Mule Henningsens farvekøkken, og i forbindelse hermed spurgte Mule Henningsen, om jeg ville foretage en sortering af hendes store lager af plantefarvede garner. Det sagde jeg ja til, og sammen med væveren Katharina Corves udvalgte jeg godt og vel 300 nuaner, som skulle indgå i museets samling. De overskydende garner blev efterfølgende solgt.

Det var i dette udvælgelsesarbejde, at jeg fik øje for Mule Henningsens evne til at lokke noget særligt ud af indigoen, og det viste sig, at hun altid havde anvendt den gamle metode med urin - altså potteblåt.

Da jeg viste interesse for at afprøve denne farvemethode, var der mange gode råd at hente hos Ingeborg Mule Henningsen. Og hen på sommeren samme år, havde jeg så fornøjelsen af at hænge mine første potteblå garner til luftning hjemme i haven. De stank langt væk af pis og gamle natpotter, men aldrig havde jeg set så smukke og levende farver før - ja, det skulle da lige være på museumstekstiler. Det første forsøg tog mange flere med sig, og jeg farvede på hør, bomuld, uld og silke. Efterhånden fik jeg også udviklet en skyllemetode som gav god gnideægtighed og reducerede lugten til lig nul.

Farveprocessen er uendelig simpel - alt hvad man har brug for er en lerkrukke, en spand urin, en pose med indigo samt sommervejrhelst solskin - desuden en god portion intuition, dvs. fornemmelse for

hvornår urinen gærer og hvornår den ikke gør. På et tidspunkt viste jeg Ingeborg Mule Henningsen mine potteblå garner, og hun syntes, at jeg skulle begynde at undervise i metoden, og endelig havde hun jo heller ikke givet sit farvekøkken til Hørvævmuseet, for at det skulle stå og samle støv. Det skulle bruges!

Opfordringen til at undervise i plantefarvning betød, at jeg måtte gennemgå hele denne farveproble-

96-årige Ingeborg Mule Henningsen fotograferet foran et mindre udsnit af de mange garner, hun har foræret til Hørvævmuseet.

*Vaskede, bejd-
sede og farve-
de garner
hænger til tør-
ring i det fri.*

matik på ny. Jeg havde ikke lyst til at gentage 70-ernes farvepraksis, hvor bejdser og efterbehandlinger undertiden var mere i fokus end de enkelte farvestoffer. Brugen af kemikalier skulle kort sagt reduceres. Jeg har en del erfaringer med brugen af kemiske farver (eks. Lanasyn og Indanthren), og her arbejder man ofte med tre grundfarver (gul, rød og blå) som blandes indbyrdes. Dette medførte, at jeg hurtigt begyndte at se på plantefarvestoffer i lyset af de kemiske farver – det vil sige, at det blev de enkelte farvestoffer jeg arbejdede med og i mindre grad kemien. Vælger man at arbejde med kemiske farver, kan man som før nævnt i princippet nøjes med de tre grundfarver, men i praksis vil man ofte vælge et par mere. Denne fremgangsmåde kan også med fordel benyttes ved plantefarvning, men her benyttes 2 røde, 2-3 gule farver samt indigoen. Desuden får man brug for et garvesyreholdigt farveemne, der i forening med jernvitriol kan give en

gråskala. Jeg benytter egeblade, fordi jeg kan plukke dem i nabola-get, men forskellige typer bark og kogler kan også anvendes. Mængden af farvestoffer blev altså reduceret til fordel for arbejdet med at blande farvestofferne i badet, hvor det er muligt, men ellers arbejde med overfarvninger, som resulterer i dybe og intense farver.

En anden udfordring bestod i at farve på forskellige materialer - det er let nok at få fine farver på uld, men det er meget sjovere, hvis det også lykkes på bomuld og silke!

Mine mange forsøg med plantefarvestoffer på forskellige tekstile materialer, resulterede i, at vi på Hørvævmuseet sidste sommer kunne tilbyde et farvekursus af 6 dages varighed.

Holdet gik til opgaverne med stor nysgerrighed, og vi nåede de godt og vel 70 farveprøver, som jeg havde sat mig for.

Man kan selvfølgelig godt spørge, hvilke begrundelser der kan være for at arbejde med plantefar-

Dette mærkelige arrangement udgør blåfarverens arbejdsplads! Farvekrukken med urin og indigo er sat i vandbad i en plastbalje for at sikre den rette farvetemperatur. I spanden findes ren urin til skylning og iblødsætning af garner. Paraplyen - udlånt af Annlise Bille fra Hørvævmuseet - skærmer mod blæsten og uvenlige sommerbygger, idet farvekrukken ikke tåler træk.

ver, når nu udbuddet af kemiske farver er så stort. Et meget enkelt, men godt svar er, at gode, vellykkede indfarvninger med planter kan fortrylle og bjergtage farveren og brugeren på nøjagtig samme måde, som de altid har fortryllet mennesker. Det betyder ikke, at man skal benytte de enkelte farveplanter ukritisk. Jeg har i mit arbejde og i min undervisning lagt vægt på kun at benytte farver med høje lysægtigheder, ligesom de mest giftige kemikalier er sorteret fra.

Et andet argument for at arbejde med plantefarver er, at man er med til at vedligeholde, bevare og forny en gammel viden, som giver forståelse for tidligere tiders leve-

vis. Men uden fornyelse går det ikke - hver generation må bidrage med noget nyt.

På Hørvævmuseet er historien til for at blive brugt. Også i sommeren 2002 tilbyder vi i uge 31 et kursus i plantefarvning. Det vil foregå i dyb respekt for områdets traditioner og det arbejde, som Ingeborg Mule Henningsen har udført, men det vil blive anskuet i et nyt lys, fordi vi også selv vil sætte spor. Kurset kan følges af såvel begyndere som mere erfarne farvere. Ønskes flere oplysninger, så kontakt undertegnede eller Hørvævmuseet på Krengstrup.

Susanne Nielsen

Hedebosyningens dag

Som et led i en levende formidling af emner, der knytter sig til Køge Museums meget righoldige tekstil-

samling, vil der blive afholdt "Hedebosyningens dag" lørdag d. 6. april kl. 11-14 på Køge Museum.

20-30 "hedebosyersker" vil være at finde i hele museets stueetage, hvor de viser, hvordan man udfører de forskellige hedebosyteknikker og viser færdige tekstiler med hedebosyning. De sykyndige vil også meget gerne fortælle om deres hobby.

Det hele sker under kyndig vejledning af Elise Hansen fra Køge, der underviser i hedebosyning. Elise Hansen er uddannet som broderilærer dels på Håndarbejdets Fremme Seminarium og dels på Kirkelig Kunst Broderiskole.

Landbokvindens hverdags- og arbejdstekstiler

... særudstilling på Værløse Museum 17. marts til 8. september 2002

I udstillingen tages der udgangspunkt i Ole Højrup's bog: "Landbokvinden". Vi går landbokvindens arbejdsområder, navnlig inden for husholdningen, igennem, og ser på, hvilke tekstiler/stoffer, der knytter sig til disse. Udstillingen fortæller om fremstillingen af disse stoffer, og viser i sammenhæng med tekstilerne de husgeråd og andre redskaber, der er blevet brugt i de enkelte arbejdsfunktioner: Osteklæde sammenstillet med ostekar, malkekranse sammenstillet med mælkespand og strikketøj, løvrive med skrubforklæde osv.

Museet arbejder på at finde redskaber og tekstiler, der tidsmæssigt er sammenhørende helt frem til 1960-erne.

I forbindelse med udstillingen arrangeres et arbejdende væveværksted.

Her demonstreres høstærmer i brug.

Artikel:

Sfinx 2001 nr. 4 p. 161-165: Ved silkevejen.

Udgravninger af gravpladser i Palmyra ved silkevejen og Antinoë har bragt et stort antal velbevarede

tekstiler for dagens lys. Forhistorisk arkæolog *Anne Hedeager Krag* har set nærmere på silketekstilerne.

Vibeke Ervø

Det drejer sig om de broderimønstre, som Aage Gitz-Johanssen tegnede for Clara Wæver engang i 19?? (sikkert i halvtredserne, men jeg er ikke sikker), hvor alle motiverne er fra Grønland. Dels er der hele fugleserien og dels folkløremotiverne.

Jeg vil meget gerne finde frem til nogle af alle mønstrene, for at

kunne bruge dem i mit arbejde heroppe. Værkstedet betaler selvfølgelig alle omkostningerne i forbindelse med en evt. fotokopiering, samt forsendelsen. Jeg er også interesseret i fotografier af færdige arbejder.

*Anne-Mette Holm, B.1186 Box 49,
3913 Tasiilaq, Grønland*

ARRANGEMENTS- OG UDSILLINGSKALENDER

TENENS generalforsamling 2002:

Den 16. marts 2002 i Fuglevad Vandmølle. Foredrag ved tekstilkonservator Else Østergård om Fru Kirstens Børn. Læs mere om generalforsamlingen andetsteds i bladet.

TENEN inviterer: Besøg hos FFF.

Søndag den 24. februar 2002 kl. 13. Se udførlig invitation i dette blad.

Textilforum:

Karen Noe. Væveopskrifter og sypakker til beklædning. Til 28.2.02. *Ørkenkvindernes tæpper* – Quilts & Portraits from Kutch. Til 3.3.02. *Dranella tider.* Et udvalg af samlingen på 1500 dragter, der belyser firmaets produktion 1956-2000. Til 10.3.02. *Batik.* Udstilling af vægtæpper og billeder i Kedelhuset af den danske tekstilkunstner Kissa Tindal. 9.3. – 5.5.02. *Broderier B...* Se også www.broderi.u-net.dk. 16.3. – 20.5.02. *QuilteQunstnerne.* Spinderihallen. 25.5. – 28.7.02. *GRIMA* i Kedelhuset. 10.5. – 4.8.02. *European art quilt.* Spinderihallen. 3.8. – 29.9.02.

Adr.: Vestergade 20, 7400 Herning.

Stokværket, Kunstnernes Hus:

Annelise Overgaard. Udstilling af håndtrykt tøj i eget design i silke og andre naturmaterialer. 4.3. – 30.3.02
Smedetorvet 3, 6700 Horsens.

Museet på Sønderskov:

Broderi anno 2002. Påskeudstilling 23.3 til 28.4.02.

Adr.: Sønderskovgårdsvej 2, Sønderskov, 6650 Brørup.

Nørskovgård:

Brændenælder og andre tekstile planter. Naturvejleder Gitte Andersen fortæller om hvad en brændenælde kan bruges til. 4.4.02 kl. 19

Adr.: Nørskovvej 24, 6100 Haderslev.

Køge Museum:

Hedebosyningens dag den 6. april kl. 11-14.

Adr.: Nørregade 4, 4600 Køge.

Kunstmuseet Køge Skitsesamling:

Kartoner og skitser til Dronningens gobeliner på Christiansborg.

Adr.: Nørregade 29, 4600 Køge.

Odsherreds Museum:

Navneklude fra egen samling. Til 1.4.02.

Adr.: Kirkestræde 12, 4500 Nykøbing Sj.

Værløse Museum:

Landbokvindens hverdags og arbejdstekstiler. 17.3 til 8.9.02.

Adr.: Mosegaarden, Skovgårds Allé 37, 3500 Værløse.

Ordруп Sognegård:

Med textilt afsæt. Væveren Gina Hedegaard viser tekstile billeder, tegninger og malerier. Til 24.2.02.

Adr.: Henrik Hertz Vej 1, 2920 Charlottenlund.

Sophienholm:

Billedsprog i billedvæv. 9 professionelle vævere udstiller. Omvisning på udstillingen hver søndag kl. 14. Til 10.3.02.

Adr.: Nybrovej 401, 2800 Lyngby.

Greve Museum:

Trendfletninger. Eksempler på trendfletninger, der dannede afslutningen på de hvide broderier fra slutningen af 1700- og 1800-tallet. Til 10.3.02.

Foredrag af Lone de Hemmer Egeberg 17.2.02 kl. 15: *Det nødvendige broderi.* Om kvinder der har levet af at brodere.

Adr.: Bækgårdsvej 9, 2670 Greve.

Overgaden – Kulturministeriets udstillingshus:

Petter Hellsing: *I en skov en hytte lå.* Computerstyret maskinbroderi i nutidigt formsprog. Til 17.2.02.

Adr.: Overgaden neden Vandet 17, 1414 København K.

Kunstindustrimuseet:

Embroidery Mail. Ordløs korrespondence i broderi. Jytte Harboesgaard og Debra Virgins. Til 17.3.02.

Tapeter. Tekstilformgiveren Astrid Krogh fortolker i nutidige materialer og udtryk udvalgte tekstilarbejder fra museets samlinger. Til 17.3.02.

Adr.: Bredgade 60, 1260 København K.

Teatermuseet i Hofteatret:

Kostumetegninger gennem 175 år. Til 28.2.02.

Adr.: Christiansborg Ridebane 18, 1218 København K.

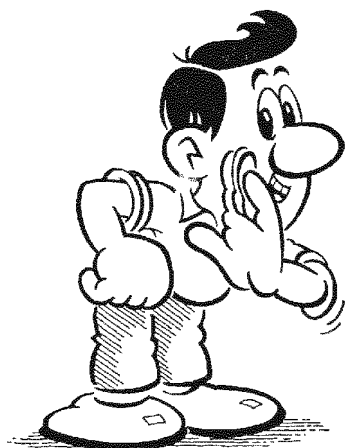
Form/Design Center:

Fujiwo Ishimoto. *Matkalla-Resan On-the road* – 25 år som tekstil- og keramik konstnär. Til 3.3.02

Adr.: Lilla Torg 9, Box 4309, Malmö.

Telefonliste for TENENs bestyrelse mv.

<i>navn</i>	<i>adresse</i>	<i>telefon / ePost</i>	<i>hverv</i>
Annet Laursen Skjelsager	Dorthesvej 2 3520 Farum	44 95 05 55 <i>silke-annet@detail.dk</i>	formand
Lone de Hemmer Egeberg	Gærdet 12 3460 Birkerød	45 81 15 97 <i>vdbloom@worldonline.dk</i>	næstformand + redaktion
Anni Mejdhall	Nibsbjergvej 10 7500 Holstebro	97 42 37 86	kasserer
Lis Slottved	Hjarupvej 10 6200 Aabenraa	74 63 03 50 <i>slottved@privat.dk</i>	sekretær
Anne-Marie Keblov Bernsted	Kildevældsgade 87, 2.tv 2100 København Ø.	39 20 48 81	bestyrelse
Hanne Frøsig Dal- gaard	Bredebovej 33, 6.tv 2800 Lyngby	45 88 32 67 <i>hfd@vip.cybercity.dk</i>	redaktion
Vibeke Lilbæk	Kollerødvej 39 3450 Allerød	48 17 16 47 <i>vofl@mac.com</i>	redaktion
Jytte Harboesgaard	Frederiksberg Allé 78 1820 Frederiksberg C	33 21 14 81	suppleant
Margit Ambeck	Lyshøjgårdsvej 87, 1.th 2500 Valby	36 30 61 50	suppleant
Lucie Borgsmidt- Hansen	Broholms Allé 28 2920 Charlottenlund	39 64 31 85	revisor
Susanne Nielsen	Sasserød 16 5462 Morud	64 83 11 26	korrektur, forklæder
Frits Lilbæk	Kollerødvej 39 3450 Allerød	48 17 16 47 <i>vofl@mac.com</i>	redaktion

Deltag i TENENs
generalforsamling
16. marts 2002

For enden af gågaden i Aabenraa kan man se *Lone Høyer Hansens* (1950) skulptur "Annas værk" (1996), der består af to elementer: Et gitterværk og en bronzeskulptur.

Gitterværket refererer til Aabenraas kulturliv, søfart, Jomfru Fanny og Franciska Clausen, mens den ranke kvindeskikkelse med kæmpenålen af bronze symboliserer de kvinder fra Skærbæk, som i perioden fra 1896 – 1901 vævede tæpper i Jugendstil.

Tæpperne kan bl.a. ses på Flensborg og Skærbæk museer.

Således kan de bløde håndarbejder inspirere til det hårde metalhåndværk.

Kilde: *Skulpturer i Aabenraa*, udgivet af Aabenraa Byhistoriske Forening i 1999 med tekst af Aksel Hansen og fotografier af Kaj Verner Sørensen.

Lis Slottved

